

ON BİRİNCİ KALKINMA PLANINDA YER ALACAK ÖNCELİKLİ KALKINMA POLİTİKALARINA YÖNELİK TOPLUMSAL BAKIŞ AÇISININ İNCELENMESİ: TR72 BÖLGESİNDE BİR UYGULAMA

INVESTIGATION OF SOCIAL PERSPECTIVES TOWARDS PRIORITIZED
DEVELOPMENT POLICIES IN THE ELEVENTH DEVELOPMENT PLAN: A SAMPLE
APPLICATION IN TR72 REGION

Sait BARDAKÇI¹ - Yalçın KARAGÖZ² - Sinan DÜNDAR³

Öz

Araştırma kapsamında on birinci kalkınma planında kalkınma ana başlığı olarak yer verilmesi düşünülen politikalarından hangilerinin Türkiye için öncelik taşıdığı ve bu ana başlıkların altında öncelikle izlenmesi gereken kalkınma politikalarının neler olduğunun ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaçla on birinci kalkınma planı il yerel paydaşı toplantılarına Kayseri, Sivas ve Yozgat illerinde Şubat 2018 döneminde katılan genel katılımcılardan, genç katılımcılardan ve kadın katılımcılardan Türkiye'nin kalkınmasında öncelikli gördükleri ilk beş ana başlığı ve bu başlıklar altında izlenmesi gereken politikalarından en önemli gördükleri iki tanesini işaretlemeleri istenmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak T.C Kalkınma Bakanlığı tarafından oluşturulan on birinci kalkınma planı vatandaş anket formu kullanılmıştır. Elde edilen verilerin frekans dağılımları çapraz tablo yardımıyla ve ki-kare bağımsızlık testi kullanılarak analiz edilmiştir. İllere göre ve katılımcı kategorilerine göre yapılan analizler sonucunda öncelikli görülen kalkınma politikaları olarak eğitim, tarım ve kırsal kalkınma ile demokrasi, adalet ve güvenlik politikalarının ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Bu üç kalkınma ana başlığına ilave olarak Kayseri ilinde enerji, Sivas ilinde teknolojiye dayalı yenilikçi ve rekabetçi üretim, Yozgat ilinde ise istihdam politikaları öncelikli görülen kalkınma politikaları olarak ön plana çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, On birinci Kalkınma Planı, Kalkınma Politikaları

Abstract

This study aims to provide an overview of mainstream policies considered to be prioritized as goals for Turkey within the context of the eleventh development plan and proper development policies to be put into practice to achieve these goals. For this purpose, provincial local stakeholders meetings within the scope of the eleventh development plan were held in Kayseri, Sivas and Yozgat in February 2018, involving general, young and female participants who were asked to report the first five main topics they deem a priority for Turkey's development and select the two most important policies to be deployed under this title in a questionnaire. The eleventh development plan's citizen questionnaire form prepared by T.C Ministry of Development was used as data collection tool in the survey. Frequency distributions of the obtained data were analyzed using cross tables and chi-square independence test. The analyzes performed according to the participants' characteristics and provinces show that the most emphasized development policies were related to education, agriculture and rural development and democracy, justice and security policies. In addition to these three main points of development, energy, innovative and competitive production based on technology and employment are among the most important development priorities for Kayseri, Sivas, and Yozgat provinces respectively.

Keywords: Development, Eleventh Development Plan, Development Policies

¹ Dr.Öğr.Üyesi, Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü,
sait_bardakci@hotmail.com, Orcid: 0000-0003-3720-5029

² Prof.Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Temel Tıp Bilimleri Bölümü,
ykaragoz01@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-5642-6498

³ sinandundar@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-8061-3322

1. GİRİŞ

Günümüzde küreselleşmenin her alanda etkisini artırmasıyla birlikte geleceğe dönük risklerin ve belirsizliklerin oluştuğu, ülkelerin ve yönetimlerin değişim ve dönüşümler yaşadığı, yeni uluslararası dengelerin oluştuğu, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında güç dengelerinin yeniden şekillendiği bir dönemden geçilmektedir. Böyle bir dönemde ülkelerin ve yönetimlerin geleceğe yönelik izleyeceği politikalar o ülke için hayati önem taşımaktadır.

Ülkelerin, özellikle de gelişmekte olan ülkelerin geleceğe yönelik izlemesi gereken ve yüksek derecede önem arz eden en önemli politikalardan biri de kalkınma politikalarıdır. Ülkemiz de gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerden oluşan G20 topluluğuna gelişmekte olan ülke tanımıyla dâhil olan bir ülkedir. Ülkemizde cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar on tane kalkınma planı oluşturulmuş ve yürürlüğe konulmuştur. 2019-2023 yılları arasında kapsayacak on birinci kalkınma planının da hazırlanma süreci devam etmekte ve bu kalkınma planıyla Türkiye’yi 2023 hedeflerine ulaştırmak hedeflenmektedir. Tüm bu kalkınma planlarının özelde farklı hedefleri olsa da genel bağlamda hedefleri şüphesiz Türkiye’yi gelişmiş ülkeler kategorisine yükseltmek ve toplumsal refahı artırmaktır.

Hazırlanmakta olan on birinci kalkınma planının yüksek, istikrarlı ve kapsayıcı bir kalkınma planı olması ve aynı zamanda toplumda karşılık bulabilmesi ülkemizin geleceği ve 2023 hedeflerinin ulaşılabilirliği için kritik bir öneme sahiptir. Aynı zamanda kalkınma planının hayata geçirilmesi ve başarılı olabilmesi, planın toplumun her kesimine yaygınlaştırılması ve fikirlerinin alınmasıyla mümkün olabilecektir. Ülkemizin kalkınma yaklaşımının esaslarını gösteren planların uzun vadeli bakış açısıyla hazırlanması ve toplumun tüm kesimlerine yönelik hedef birliği ve bütüncül bir perspektif sağlaması, kalkınma sürecinin başarısı için önem taşımaktadır. Kalkınma planı ile ilgili görüşlerin topluma dayandırılması, bütüncül ve çok boyutlu bir bakış açısını ortaya koyabilecek ve insan odaklı kalkınma anlayışı çerçevesinde katılımcı bir yaklaşım ortaya çıkaracaktır.

Tüm bu noktalardan hareketle T.C. Kalkınma Bakanlığı toplumun her kesiminin görüşüne ulaşabilmek ve vatandaşın gözünden Türkiye’nin kalkınma önceliklerini belirleyebilmek için bir vatandaş anketi oluşturmuştur. Bu anket aracılığıyla bölgesel kalkınma ajanslarının gerçekleştirdiği ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinin yer aldığı il yerel paydaş toplantılarında toplumsal farklı bakış açılarına ulaşılmaya çalışılmakta ve on birinci kalkınma planında öncelik verilecek kalkınma politikaları belirlenmeye çalışılmaktadır.

Bu araştırma kapsamında Orta Anadolu (ORAN) kalkınma ajansı tarafından Kayseri, Sivas ve Yozgat illerinde gerçekleştirilen on birinci kalkınma planı il yerel paydaş toplantılarına katılan çeşitli kategorilerdeki katılımcıların Türkiye’nin kalkınma önceliklerine bakış açılarının belirlenmesi amaçlanmıştır. On birinci kalkınma planında kalkınma ana başlığı olarak yer verilmesi düşünülen ana başlıklardan hangilerinin Türkiye için öncelik taşıdığı ve bu ana başlıkların altında öncelikle izlenmesi gereken kalkınma politikalarının neler olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu amaç yerine getirilirken aynı zamanda bölgesel bakış açılarının da önemli olduğu ve ihtiyaç duyulan kalkınma önceliklerinin bölgelere göre farklılık gösterebileceği düşünülerek bu doğrultuda, ORAN Kalkınma ajansı bünyesinde yer alan Kayseri, Sivas ve Yozgat illerindeki toplumsal bakış açısı ayrıntılı olarak irdelenmiştir. Bu suretle TR72 bölgesinde ihtiyaç duyulan öncelikli bölgesel kalkınma politikaları tespit edilmeye çalışılmıştır.

2. KALKINMA VE KALKINMA PLANLARI

Kalkınma kavramının genel bir tanımı yapılacak olursa bir ülkenin ekonomik, toplumsal ve siyasal yapılarının değişerek ve gelişerek insan yaşamının maddi ve manevi yönden ilerlemesi ve toplumsal refahın artması şeklinde ifade edilebilir (Tekin, 2015:37). Tanımda vurgulandığı üzere bir ülkenin kalkınması sadece iktisadi büyüme ve kalkınmayla açıklanabilecek bir süreç değildir. Ülkenin toplumsal ve siyasal hayatına etki eden tüm politikalar ve uygulamalar iktisadi politikalarla birlikte kapsamlı bir kalkınma sürecinde kendine yer bulabilmelidir.

Ülkemizde kalkınma politikalarının kapsamı ve öncelikli kalkınma politikaları kalkınma planlarıyla belirlenmektedir. Kalkınma planı, T.C. Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanarak Bakanlar Kurulunca kabul edildikten sonra onaylanmak üzere TBMM Başkanlığına sunulan, Plan ve Bütçe Komisyonunda görüşülmesini müteakip Genel Kurulda karara bağlanan, ülkenin ekonomik ve toplumsal potansiyelini bütünüyle ya da belirli alanlarda ve başlıklarda geliştirmeyi amaçlayan plandır.

Ülkemizde kalkınma politikalarının belirlendiği bu kalkınma planları 1960'lı yıllarda planlı kalkınma dönemine geçilmesi ile başlamış ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılığını gidermeyi amaçlamıştır. Bu planlar 2006 yılına kadar beşer yıllık süreç için uygulanmış ve kalkınmada öncelikli yöreleri ve teşvik uygulamalarını içermiştir (Oskay ve Kubar, 2007:204-205). Temmuz 2006'da yürürlüğe giren dokuzuncu kalkınma planı ilk ve tek yedi yıllık kalkınma planı olmuş (Tutar ve Demiral, 2007:79), bunu 2014-2018 yıllarını kapsayan beş yıllık onuncu kalkınma planı izlemiştir. 2018 yılı itibariyle ise 2019-2023 yılları arasındaki beş yıllık süreci kapsayacak on birinci kalkınma planının hazırlanması sürecine devam edilmektedir.

Tüm bu kalkınma planlarının en temel amaçlarından biri bölgesel kalkınma düzeyleri arasındaki farkı mümkün olduğunca minimize etmektir. Çünkü bir ülke aynı zamanda kendine özgü ekonomik yapısı, gelişme şartları ve sistematığı olan farklı bölgelerden meydana gelmektedir. Söz konusu bölgeler arasında ekonomik, fiziki ve sosyal açılardan büyük farklar bulunmaktadır. Bu farkların minimuma indirilmesi, diğer bir deyişle geri kalmış bölgelerin gelişmesi, her şeyden önce ülke ekonomisi ve kalkınması açısından önemlidir (Tekin, 2015:38). Bu amacı gerçekleştirmek için bölgesel kalkınmaya yönelik öncelikli olarak ihtiyaç duyulan kalkınma politikalarının bölgeler bazında tespiti ve planlaması oldukça önem arz etmektedir. Türkiye'de günümüze kadar uygulanmış on adet kalkınma planı ve bu planlar kapsamında ön plana çıkan bazı bölgesel kalkınma politikaları Tablo 1'deki gibi özetlenebilir (DPT, 1963:471; DPT, 1968:263-268; DPT, 1973:947-949; DPT, 1979:292-293; DPT, 1985:163-164; DPT, 1990:318; DPT, 1996:174-178; DPT, 2001:59-70; DPT, 2007:91-94; DPT, 2013:123-124; Keskin ve Sungur, 2010:12-17):

Tablo 1. Türkiye’de Uygulamaya Konulan Kalkınma Planları

Kalkınma Planı	Yıllar	İçerdiği Bölgesel Kalkınma Politikaları
1. Kalkınma Planı	1963-1967	<ul style="list-style-type: none"> Kalkınmanın bölgeler arası dengesizlikleri önleyici şekilde olması Aşırı şehirleşme ve nüfus dağılımındaki problemlerin çözülmesi
2. Kalkınma Planı	1968-1972	<ul style="list-style-type: none"> Yatırımlar, bölgelerde büyüme potansiyeli yüksek stratejik şehirleşme merkezlerinde yoğunlaştırılarak çevresini etkileyen gelişme noktalarının elde edilmesi. İktisadi faaliyetlerin az gelişmiş bölgelere yöneltilmesi için kamu yatırımlarında birden fazla kuruluş yeri üzerinde durulması.
3. Kalkınma Planı	1973-1977	<ul style="list-style-type: none"> Kalkınmada öncelikli görülen yörelerin, aşamalı programlara dayalı olarak birbirini tamamlayan tedbirlerle kalkındırılması. Yörelerin gelişme potansiyeli bulunan doğal ve beşeri kaynaklarının saptanması.
4. Kalkınma Planı	1979-1983	<ul style="list-style-type: none"> Kalkınmada Öncelikli Yörelere politikasının sürdürülmesi GAP projesinin uygulamaya konulacağı belirtilmesi
5. Kalkınma Planı	1985-1989	<ul style="list-style-type: none"> Kalkınmada Öncelikli Yörelere için tahsis edilen fonlardan destek sağlanmasına devam edilmesi. Kalkınmada Öncelikli Yörelere bölgenin gelişmesinde itici güç olabilecek sektörlerin sanayide öncelikli tercih edilmesi.
6. Kalkınma Planı	1990-1994	<ul style="list-style-type: none"> Avrupa Topluluğu’nun bölgesel gelişme politikalarında gözetilen amaçların ve uygulamaların örnek alınması Kalkınmada Öncelikli Yörelere uygulamasına ve Organize Sanayi Bölgelerinin kurulmasına devam edilmesi
7. Kalkınma Planı	1996-2000	<ul style="list-style-type: none"> Sürdürülebilir kalkınmanın, ulusal bütünlüğü arttırmak amacıyla bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltıcı şekilde kullanılması Bölgesel gelişme çalışmalarının ve planların, çevresel etkenleri ve ekolojik dengelerin korunmasını da amaçlayan sürdürülebilir kalkınma anlayışı içerisinde hazırlanması.
8. Kalkınma Planı	2001-2005	<ul style="list-style-type: none"> Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Sitesi uygulamalarına ek olarak, orta boy işletmelerin yaygınlaştırılması için örnek Sanayi Siteleri uygulamasının başlatılması. GAP’ın 2010 yılına kadar tamamlanabilmesi için gerekli çalışmaların hızlandırılması
9. Kalkınma Planı	2007-2013	<ul style="list-style-type: none"> Bölgelerde; yenilikçi, rekabetçi, dinamik ve yüksek katma değer oluşturabilen öncü sektörlerin seçilerek desteklenmesi. Üniversite-sanayi işbirliğine ve yerel uzmanlaşmaya dayalı üretimi desteklemek amacıyla uygun bölgelerde sektörel organize sanayi bölgeleri uygulamasının yapılması.
10. Kalkınma Planı	2014-2018	<ul style="list-style-type: none"> Bölgesel gelişme ve bölgesel rekabet edebilirlik açısından ulusal düzeyde öncelik ve hedefleri belirlemek, sosyo-ekonomik kalkınma politikaları arasındaki uyumu güçlendirmek ve alt ölçekli plan ve stratejilere genel çerçeve oluşturmak üzere, Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisinin (BGUS) yürürlüğe konulması. Endüstriyel merkezlerin, rekabet üstünlüğüne sahip olduğu alanlarda uzmanlaşmasının desteklenmesi ve bu merkezlerde Ar-Ge ve yenilik altyapısı geliştirilmesi. Ayrıca yüksek katma değerli mal ve hizmet üretiminin teşvik edilmesi.

3. YÖNTEM

3.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu Kayseri, Sivas ve Yozgat illerinde Şubat 2018 döneminde gerçekleştirilen on birinci kalkınma planı il yerel paydaş toplantısına katılan toplam 258 katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcılar üniversiteler, il müdürlükleri, valilik, kaymakamlık, sanayi odaları, sivil toplum kuruluşları gibi on birinci kalkınma planı il yerel paydaşı olarak görülen kuruluşların temsilcilerinden oluşmaktadır.

3.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak T.C Kalkınma Bakanlığı tarafından oluşturulan ve Ek 1’de verilen on birinci kalkınma planı vatandaş anket formu kullanılmıştır. Anket formunda Türkiye’nin kalkınmasında önemli birer faktör olarak görülebilecek 17 ana başlığa ve bunların alt başlıklarına yer verilmiştir. Ana başlık altındaki alt başlıklar, ana başlıktaki kalkınma önceliğinin sağlanmasına yönelik izlenmesi gereken politikaları belirtmektedir. Katılımcılardan Türkiye’nin kalkınmasında öncelikli gördükleri ilk 5 ana başlığı ve bunların alt başlıklarından en önemli gördükleri ilk iki alt başlığı işaretlemeleri beklenmektedir.

Anket formunda yer alan 17 ana başlık Tablo 2’deki gibidir. Her bir ana başlığa ait alt başlıklar ise Ek-1’de verilmiştir.

Tablo 2. Anket Formunda Yer Verilen Kalkınma Ana Başlıkları

Demokrasi, Adalet, Güvenlik	Ekonomik İstikrar	Çevre
Kamu Hizmet Sunumu ve Yönetişim	Teknolojiye Dayalı Yenilikçi ve Rekabetçi Üretim	Turizm
Eğitim	Bilgi ve İletişim Teknolojileri	Bölgesel Gelişme
Sağlık	Tarım ve Kırsal Kalkınma	Kentse! Yaşam
Gelir Dağılımı	Ulaştırma	Uluslararası İşbirliklerinin Geliştirilmesi
İstihdam	Enerji	

3.3. Verilerin Toplanması

Çalışmada veri toplama aracı olarak kullanılan anket formu, çalışma grubunu oluşturan katılımcılara yüz yüze olarak uygulanmıştır. On birinci kalkınma planı il yerel paydaş toplantıları Kayseri, Sivas ve Yozgat illerinde Şubat 2018 döneminde genel katılımcılara, genç katılımcılara ve kadın katılımcılara yönelik olmak üzere üç kategoride yapılmıştır. Bu üç kategoride toplantıya katılan katılımcılardan Türkiye’nin kalkınmasında öncelikli gördükleri ilk 5 ana başlığı ve bu başlıklar altında izlenmesi gereken politikalarından en önemli gördükleri iki tanesini işaretlemeleri istenmiştir. Katılımcıların alternatiflere verdikleri cevaplar doğrultusunda araştırmanın verileri elde edilmiştir.

3.4. Kullanılan İstatistiksel Yöntemler

Öncelikle illere ve kategorilerine göre katılımcı sayılarının dağılımı frekans tablosu oluşturularak belirlenmiştir. Katılımcıların Türkiye’nin kalkınması için öncelikli gördükleri başlıkların frekans dağılımı ise çapraz tablo yardımıyla ve ki-kare bağımsızlık testi kullanılarak analiz edilmiştir. Farklı kategorilere ayrılmış iki olay arasındaki ilişkinin analizi bağımsızlık testiyle yapılır. Bu olaylara ait gözlenen frekansları gösteren iki yönlü tablolara kontenjans tablosu veya çapraz tablo denmektedir (Kartal 2006: 121). Bir çapraz tablo r tane satır ve k tane sütundan oluşup rxk tipindedir. Çapraz tabloda görülen frekans dağılımlarındaki farklılığın anlamlı olup olmadığı ki-kare bağımsızlık testi ile test edilir. Bu testte sıfır hipotezi “bu iki olay birbirinden bağımsızdır, birbirini etkilememektedir”, alternatif hipotez ise “olaylar birbirine bağımlıdır, birbirini etkilemektedir” şeklinde kurulur (Karagöz, 2016:665). Araştırmada kullanılan istatistiksel tekniklerin uygulanmasında IBM SPSS 23 paket programından yararlanılmıştır.

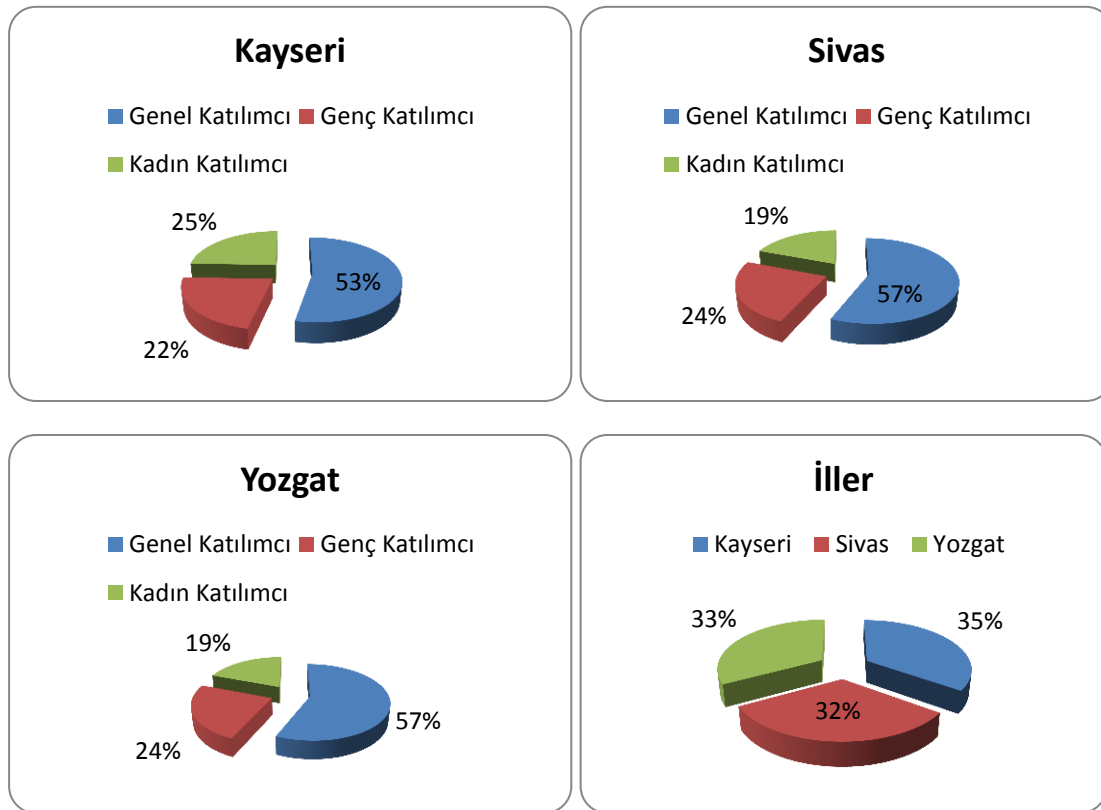
4. BULGULAR

4.1. Katılımcıların Frekans Dağılımına Yönelik Bulgular

Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan 258 katılımcının illere ve toplantı kategorilerine göre dağılımı Tablo 3 ve Şekil 1'deki gibidir.

Tablo 3. Katılımcıların Dağılımına Ait Frekans Tablosu

İller	Kategori	Katılımcı Sayısı	Yüzde (%)
Kayseri	Genel	48	% 53
	Genç	20	% 22
	Kadın	22	% 25
	Toplam	90	% 100
Sivas	Genel	47	% 57
	Genç	20	% 24
	Kadın	16	% 19
	Toplam	83	% 100
Yozgat	Genel	42	% 49
	Genç	19	% 22
	Kadın	24	% 29
	Toplam	85	% 100

Şekil 1: Katılımcı Sayılarına Ait Frekans Dağılım Grafikleri

Tablo 3 ve Şekil 1'de görüldüğü gibi araştırmaya katılan 258 katılımcının 90'ı Kayseri ilinden, 83'ü Sivas ilinden, 85'i ise Yozgat ilinden çalışmaya dâhil olmuştur. Ayrıca Kayseri'deki 90 katılımcının 48'i genel toplantıya, 20'si gençlere yönelik toplantıya, 22'si ise kadınlara yönelik toplantıya katılmışlardır. Yine Sivas ilindeki 83 katılımcının 47'si genel toplantıya, 20'si gençlere yönelik toplantıya, 16'sı ise kadınlara yönelik toplantıya katılmışlardır. Yozgat ilinde ise 85 katılımcının 42'si genel toplantıya, 19'u gençlere yönelik toplantıya, 24'ü kadınlara yönelik toplantıya iştirak etmişlerdir. Bu verilere göre her üç ildeki kategorilere göre katılımcı sayılarının hemen hemen eşit olduğu söylenebilir.

4.2. Kalkınma Önceliklerine Yönelik Görüşlere İlişkin Bulgular

Bu aşamada her üç ilde araştırmaya katılan katılımcıların kategorilerine göre öncelikli gördükleri kalkınma ana başlıklarının frekans dağılımları çapraz tablo oluşturularak ortaya konulmuş, ilk 5 ana başlık altında izlenmesi gereken politikalardan en önemli gördükleri iki tanesi ise frekans tabloları oluşturularak belirlenmiştir. Frekans dağılımlarındaki farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı ise ki-kare testiyle incelenmiştir. Kayseri, Sivas ve Yozgat illerine ait elde edilen bulgular sırasıyla şu şekildedir:

Tablo 4. Kayseri İli İçin Kategorilere Göre Kalkınma Önceliklerinin Dağılımı

		Katılımcılar			χ^2	sd	p	
		Genel	Genç	Kadın				
Öncelikler	Demokrasi, Adalet, Güvenlik	Frekans	26	8	15	84,124	12	0,000
		Yüzde	19,7%	15,1%	23,1%			
	Eğitim	Frekans	36	17	15			
		Yüzde	27,3%	32,1%	23,1%			
	Gelir Dağılımı	Frekans	0	8	0			
		Yüzde	0,0%	15,1%	0,0%			
	Ekonomik İstikrar	Frekans	0	0	11			
		Yüzde	0,0%	0,0%	16,9%			
	Teknolojiye Dayalı Yenilikçi ve Rekabetçi Üretim	Frekans	23	0	0			
		Yüzde	17,4%	0,0%	0,0%			
	Tarım ve Kırsal Kalkınma	Frekans	29	11	16			
		Yüzde	22,0%	20,8%	24,6%			
	Enerji	Frekans	18	9	8			
		Yüzde	13,6%	17,0%	12,3%			
	Toplam	Frekans	132	53	65			
		Yüzde	100,0%	100,0%	100,0%			

Tablo 4'teki bulgulara göre Kayseri ilinde yer alan genel katılımcıların en öncelikli gördükleri kalkınma başlığı olarak %27,3 ile eğitim başlığı ön plana çıkmakta, bunu %22 ile tarım ve kırsal kalkınma ve %19,7 ile demokrasi, adalet ve güvenlik başlıkları izlemektedir. Kayseri ilinde yer alan genç katılımcılara göre ise en öncelikli kalkınma başlığı %32,1 ile yine eğitim iken bunu %20,8 oranıyla tarım ve kırsal kalkınma başlığı ve %12,3 oranıyla enerji başlığı izlemektedir. Son olarak Kayseri ilinde yer alan kadın katılımcıların önem verdikleri kalkınma öncelikleri incelendiğinde ise ilk önceliğin %24,6'luk bir oranla tarım ve kırsal kalkınma başlığı olduğu, bunu %23,1 oranlarıyla demokrasi, adalet ve güvenlik başlığının ve eğitim başlığının izledikleri görülmektedir.

Aynı bulgulara göre genel katılımcılarla genç katılımcıların en öncelikli gördükleri kalkınma başlığı eğitim olurken, kadın katılımcıların öncelikli gördükleri kalkınma başlığı ise tarım ve kırsal kalkınma olmuştur. Aynı zamanda genç katılımcılar demokrasi, adalet ve güvenlik başlığı yerine enerji başlığının öncelikli olarak ön plana çıktığı kategori olarak göze çarpmaktadır. Diğer taraftan ekonomik istikrar başlığı %16,9'luk bir oranla kadın katılımcıların öncelikli gördüğü kalkınma başlıklarından biriyken genel katılımcılar ve genç katılımcılar bu başlığı kalkınma önceliği olarak görmemektedirler. Benzer şekilde teknolojiye dayalı yenilikçi ve rekabetçi üretim başlığı ise genel katılımcılar tarafından %17,4'lük oranla öncelikli bir kalkınma başlığı olarak görülmekteyken genç ve kadın katılımcılar bu başlığa bir kalkınma önceliği olarak rağbet göstermemişlerdir. Bununla birlikte yine Tablo 4'teki ki-kare testi bulgularına göre katılımcıların ülke kalkınmasında öncelikli gördükleri başlıkların katılımcıların kategorisine göre frekans dağılımlarında görülen tüm bu farklılıklar istatistiksel olarak da anlamlıdır ($\chi^2=84,124$; $p<0,05$).

Kayseri ilinde yer alan genel, genç ve kadın katılımcıların öncelikli gördükleri ilk üç kalkınma ana başlığı ve bu ana başlıklar altında izlenmesi gerektiğini düşündükleri en önemli ilk iki politika (alt başlık) frekansları ise Tablo 5’teki gibi elde edilmiştir.

Tablo 5. Kayseri İli İçin Öncelikli Görülen Alt Başlıkların Dağılımı

		Ana Başlık	Alt Başlık	Frekans
Katılımcılar	Genel	Eğitim	Öğretmen ve eğitmen niteliklerinin artırılması	27
			Herkese eşit koşullarda iyi eğitim verilmesi	20
		Tarım ve Kırsal Kalkınma	Tarımsal ürünlerde dışa bağımlı olmadan, yeterli ve sağlıklı gıda üretiminin gerçekleştirilmesi	37
			Kırsal nüfusun muhafaza edilmesine yönelik aile işletmeciliğinin güçlendirilmesi	18
		Demokrasi, Adalet, Güvenlik	Adalet sisteminin daha hızlı ve etkin çalışması	32
			Özgürlük-güvenlik dengesinin korunması	21
		Ana Başlık	Alt Başlık	Frekans
	Genç	Eğitim	Müfredatın, öğrenci yeteneklerini geliştirecek ve ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde geliştirilmesi	11
			Öğretmen ve eğitmen niteliklerinin artırılması	10
		Tarım ve Kırsal Kalkınma	Tarımsal ürünlerde dışa bağımlı olmadan, yeterli ve sağlıklı gıda üretiminin gerçekleştirilmesi	15
			Teknoloji kullanımı, sulama altyapısı ve arazi toplulaştırma hizmetlerinin yaygınlaştırılması	11
		Enerji	Enerji yatırımlarının dışa bağımlılığı azaltacak şekilde hızlandırılması	11
Enerji üretiminde yerli kaynakların daha fazla kullanılması			10	
	Ana Başlık	Alt Başlık	Frekans	
Kadın	Tarım ve Kırsal Kalkınma	Tarımsal ürünlerde dışa bağımlı olmadan, yeterli ve sağlıklı gıda üretiminin gerçekleştirilmesi	12	
		Kırsal nüfusun muhafaza edilmesine yönelik aile işletmeciliğinin güçlendirilmesi	12	
	Eğitim	Öğretmen ve eğitmen niteliklerinin artırılması	12	
		Müfredatın, öğrenci yeteneklerini geliştirecek ve ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde geliştirilmesi	10	
	Demokrasi, Adalet, Güvenlik	Adalet sisteminin daha hızlı ve etkin çalışması	15	
		Karar alma mekanizmalarında katılımcılık imkânlarının artırılması	10	

Tablo 5’teki bulgulara göre Kayseri ilinde yer alan genel katılımcılar en öncelikli olarak gördükleri kalkınma ana başlığı olan eğitim başlığının altında izlenmesi gereken ilk iki önemli politika olarak öğretmen ve eğitmen niteliğinin artırılması ile herkese eşit koşullarda eğitim verilmesini tercih etmişlerdir. Buna göre eğitim alanında izlenmesi gereken politikalar olarak öğretmen kalitesinin artırılması ve eğitimde fırsat eşitliğinin aynı zamanda eğitim kalitesini artırarak sağlanması ön plana çıkmaktadır. Öncelikli görülen ikinci ana başlık olan tarım ve kırsal kalkınma başlığının ilk iki alt başlığı olarak ise dışa bağımlılığı azaltmaya yönelik yerli ve sağlıklı gıda üretiminin sağlanması ile kırsal nüfusun korunmasına yönelik aile işletmeciliğinin güçlendirilmesi ön plana çıkmaktadır. Son olarak genel katılımcılar ülke kalkınmasında üçüncü derecede öncelikli olarak gördükleri demokrasi, adalet ve güvenlik ana başlığı altında izlenmesi gereken önemli politikalar olarak adalet sisteminin daha hızlı ve etkin çalışmasının gerekliliğine ve özgürlük-güvenlik dengesinin sağlanmasının önemine dikkat çekmektedirler.

Yine Tablo 4’teki bulgulara göre Kayseri ilinde yer alan genç katılımcılar ise birinci derecede öncelikli olarak gördükleri eğitim ana başlığının alt başlıkları içinden en öncelikli olarak müfredatın öğrenci yeteneklerine ve ihtiyaçlarına uygun olarak geliştirilmesi gerekliliğini seçmişlerdir. Bununla birlikte öğretmen ve eğitmen kalitesinin artırılması da

genç katılımcıların ikinci olarak öncelikli gördükleri eğitim politikasını oluşturmaktadır. Genç katılımcıların ana başlıklar içinden ikinci derecede öncelikli gördükleri tarım ve kırsal kalkınma başlığında öncelikli gördükleri tarım politikası ise genel katılımcılarda olduğu gibi dışa bağımlılığı ortadan kaldıracak yerli ve sağlıklı gıda üretiminin gerçekleştirilmesidir. Bunu arazi ve sulama imkânlarının yaygınlaştırılmasıyla teknolojik desteğin sağlanması izlenmektedir. Son olarak genç katılımcılar enerji ana başlığı altında izlenmesi gereken öncelikli iki politika olarak enerjide dışa bağımlılığı azaltacak yatırımların hızlandırılmasını ve enerji üretiminde yerli kaynakların kullanılmasını seçmişlerdir.

Son olarak Tablo 5’te yer alan bulgular doğrultusunda Kayseri ilinde yer alan kadın katılımcıların görüşleri incelendiğinde ise öne çıkan ana ve alt başlıklar genel olarak önceki bulgularla örtüşmektedir. Sadece farklı olarak kadın katılımcılar demokrasi, adalet ve güvenlik ana başlığında izlenmesi gereken ikinci öncelikli politika olarak karar alma mekanizmalarında katılımcılık imkânlarının artırılmasının gerekliliğini ortaya koymuşlardır. Bu durum Kayseri ilindeki kadın katılımcıların demokrasinin işleyişi içerisinde daha aktif olarak karar aşamalarına katılmak istedikleri yönünde de yorumlanabilir.

Tablo 6. Sivas İli İçin Kategorilere Göre Kalkınma Önceliklerinin Dağılımı

		Katılımcılar			χ^2	sd	p	
		Genel	Genç	Kadın				
Öncelikler	Demokrasi, Adalet, Güvenlik	Frekans	25	11	15	80,769	12	0,000
		Yüzde	18,5%	22,9%	28,8%			
	Eğitim	Frekans	45	13	16			
		Yüzde	33,3%	27,1%	30,8%			
	Gelir Dağılımı	Frekans	0	8	6			
		Yüzde	0,0%	16,7%	11,5%			
	İstihdam	Frekans	18	0	6			
		Yüzde	13,3%	0,0%	11,5%			
	Ekonomik İstikrar	Frekans	0	9	0			
		Yüzde	0,0%	18,8%	0,0%			
	Teknolojiye Dayalı Yenilikçi ve Rekabetçi Üretim	Frekans	22	7	0			
		Yüzde	16,3%	14,6%	0,0%			
	Tarım ve Kırsal Kalkınma	Frekans	25	0	9			
		Yüzde	18,5%	0,0%	17,3%			
	Toplam	Frekans	135	48	52			
		Yüzde	100,0%	100,0%	100,0%			

Tablo 6’daki bulgulara göre Sivas ilinde yer alan genel, genç ve kadın olmak üzere tüm katılımcılara göre ülke kalkınmasında en öncelikli ana başlık olarak eğitim başlığı ön plana çıkmaktadır. Yine her üç kategoride yer alan tüm katılımcılar ikinci öncelikli başlık olarak ise demokrasi, adalet ve güvenlik ana başlığını tercih etmektedirler. Üçüncü derecede öncelikli görülen kalkınma ana başlığı ise genel katılımcılara ve kadın katılımcılara göre tarım ve kırsal kalkınma başlığı olurken, genç katılımcılar ekonomik istikrar başlığını ön plana çıkarmaktadırlar. Diğer taraftan Tablo 6’daki ki-kare testi bulgularına göre Sivas’taki katılımcıların kategorilerine göre öncelikli gördükleri kalkınma başlıklarının frekans dağılımlarında görülen bütün bu farklılıklar istatistiksel olarak anlamlıdır ($\chi^2=80,769$; $p<0,05$).

Bu aşamada Sivas ilinde yer alan genel, genç ve kadın katılımcıların ilk üç olarak gördükleri öncelikli kalkınma ana başlıkları ve bu ana başlıklara yönelik izlenmesi gerektiğini düşündükleri en önemli ilk iki alt başlık frekansları ise Tablo 7’deki gibidir.

Tablo 7. Sivas İli İçin Öncelikli Görülen Alt Başlıkların Dağılımı

		Ana Başlık	Alt Başlık	Frekans	
Katılımcılar	Genel	Eğitim	Öğretmen ve eğitmen niteliklerinin artırılması	15	
			Herkese eşit koşullarda iyi eğitim verilmesi	12	
		Demokrasi, Adalet, Güvenlik	Adalet sisteminin daha hızlı ve etkin çalışması	17	
			Dış tehditler ve terörle etkin mücadele edilmesi	15	
		Tarım ve Kırsal Kalkınma	Tarımsal ürünlerde dışa bağımlı olmadan, yeterli ve sağlıklı gıda üretiminin gerçekleştirilmesi	20	
			Kırsal nüfusun muhafaza edilmesine yönelik aile işletmeciliğinin güçlendirilmesi	11	
			Ana Başlık	Alt Başlık	Frekans
	Genç	Eğitim	Ailelerin, eğitimdeki rolleri konusunda bilinçlendirilmesi	11	
			Öğretmen ve eğitmen niteliklerinin artırılması	9	
		Demokrasi, Adalet, Güvenlik	Adalet sisteminin daha hızlı ve etkin çalışması	11	
			Dış tehditler ve terörle etkin mücadele edilmesi	9	
		Ekonomik İstikrar	Hayat pahalılığının azaltılması	7	
TL'nin değerinin korunması			7		
		Ana Başlık	Alt Başlık	Frekans	
Kadın	Eğitim	Müfredatın, öğrenci yeteneklerini geliştirecek ve ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde geliştirilmesi	13		
		Öğretmen ve eğitmen niteliklerinin artırılması	8		
	Demokrasi, Adalet, Güvenlik	Özgürlük-güvenlik dengesinin korunması	7		
		Adalet sisteminin daha hızlı ve etkin çalışması	6		
	Tarım ve Kırsal Kalkınma	Tarımsal ürünlerde dışa bağımlı olmadan, yeterli ve sağlıklı gıda üretiminin gerçekleştirilmesi	13		
		Kırsal nüfusun muhafaza edilmesine yönelik aile işletmeciliğinin güçlendirilmesi	8		

Tablo 7’de yer verilen bulgulara göre, Sivas ilinde yer alan genel katılımcılar en öncelikli olarak gördükleri kalkınma ana başlığı olan eğitim başlığının altında izlenmesi gereken ilk iki önemli politika olarak Kayseri’deki genel katılımcılarla aynı olarak öğretmen ve eğitmen niteliğinin artırılması ile herkese eşit koşullarda eğitim verilmesini tercih etmişlerdir. Yine genel katılımcılarca öncelikli görülen ikinci ana başlık olan demokrasi, adalet ve güvenlik başlığının öncelikli ilk iki alt başlığı olarak ise adalet sisteminin daha hızlı ve etkin çalışmasının gerekliliği ile dış tehditler ve terörle etkin mücadele edilmesi ön plana çıkmaktadır. Son olarak Sivas ilindeki genel katılımcılar Türkiye’nin kalkınmasında üçüncü olarak öncelikli gördükleri tarım ve kırsal kalkınma ana başlığı altında izlenmesi gereken iki önemli politika olarak dışa bağımlılığı ortadan kaldıracak yerli ve sağlıklı gıda üretiminin gerçekleştirilmesi ve kırsal nüfusun muhafaza edilmesine yönelik aile işletmeciliğinin güçlendirilmesi politikalarının önemine vurgu yapmaktadırlar.

Sivas ilinde yer alan genç katılımcılar ise ülke kalkınmasında en öncelikli gördükleri eğitim ana başlığının alt başlıkları arasında ailelerin eğitimdeki rolleri konusunda bilinçlendirilmesi ve öğretmen ve eğitmen niteliğinin artırılması başlıklarını öncelikli izlenmesi gereken politikalar olarak görmektedirler. Bu noktada genç katılımcıların ailenin eğitim süreci içerisindeki önemine yaptığı vurgu önemli bir bulgu olarak nitelendirilebilir. Genç katılımcıların öncelikli gördükleri ikinci ana başlık olan demokrasi, adalet ve güvenlik başlığında öncelikli gördükleri politikalar ise genel katılımcılarla aynı yönde olarak adalet sisteminin daha hızlı ve etkin çalışmasının gerekliliği ile dış tehditler ve terörle etkin mücadele edilmesi başlıklarıdır. Son olarak genç katılımcılar ekonomik istikrar ana başlığı altında izlenmesi gereken öncelikli iki politika olarak ise hayat pahalılığının azaltılmasını ve Türk lirasının değerinin korunmasını belirlemişlerdir.

Son olarak Tablo 7’de yer alan bulgular doğrultusunda Sivas ilindeki kadın katılımcıların görüşleri göz önünde bulundurulduğunda ise kadın katılımcıların üçüncü derecede önemli gördükleri tarım ve kırsal kalkınma ana başlığının öncelikli gördükleri alt başlıkları genel katılımcılarla aynı yöndedir. Bununla birlikte kadın katılımcılar aynı ilde yer alan genel ve genç katılımcılardan farklı olarak eğitim ana başlığı altında müfredatın öğrenci yetenek ve ihtiyaçlarına göre geliştirilmesini ve demokrasi, adalet ve güvenlik ana başlığı altında ise özgürlük-güvenlik dengesinin korunması alt başlığını ön plana çıkarmaktadırlar.

Tablo 8. Yozgat İli İçin Kategorilere Göre Kalkınma Önceliklerinin Dağılımı

		Katılımcılar			χ^2	sd	p	
		Genel	Genç	Kadın				
Öncelikler	Demokrasi, Adalet, Güvenlik	Frekans	23	11	0	124,692	14	0,000
		Yüzde	17,2%	19,6%	0,0%			
	Eğitim	Frekans	31	15	18			
		Yüzde	23,1%	26,8%	27,3%			
	Gelir Dağılımı	Frekans	0	10	0			
		Yüzde	0,0%	17,9%	0,0%			
	İstihdam	Frekans	25	0	13			
		Yüzde	18,7%	0,0%	19,7%			
	Teknolojiye Dayalı Yenilikçi ve Rekabetçi Üretim	Frekans	0	8	10			
		Yüzde	0,0%	14,3%	15,2%			
	Tarım ve Kırsal Kalkınma	Frekans	33	12	16			
		Yüzde	24,6%	21,4%	24,2%			
	Enerji	Frekans	0	0	9			
		Yüzde	0,0%	0,0%	13,6%			
	Bölgesel Gelişme	Frekans	22	0	0			
		Yüzde	16,4%	0,0%	0,0%			
	Toplam	Frekans	134	56	66			
		Yüzde	100,0%	100,0%	100,0%			

Tablo 8’deki bulgulara göre Yozgat ilindeki genç ve kadın katılımcılara göre ülke kalkınmasında en öncelikli ana başlık eğitim iken genel katılımcılara göre ise en öncelikli kalkınma başlığı tarım ve kırsal kalkınmadır. Ülke kalkınmasında ikinci derecede öncelikli ana başlık ise genel katılımcılara göre eğitim iken, genç ve kadın katılımcılara göre tarım ve kırsal kalkınma başlığıdır. Üçüncü derecede öncelikli görülen kalkınma ana başlığı olarak ise genel katılımcılara ve kadın katılımcılara göre istihdam başlığı ön plana çıkarken, genç katılımcılara göre ise demokrasi, adalet ve güvenlik başlığı ön plana çıkmaktadır. Yozgat ilinde Kayseri ve Sivas illerinden farklı olarak öncelikli ilk üç kalkınma ana başlığı içerisinde istihdam başlığının ön plana çıkması Yozgat ilinde diğer iki ile göre işsizlik sorununun daha fazla olduğuna dikkat çekmesi bakımından önemli bir bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda Tablo 8’deki ki-kare testi bulgularına göre Yozgat ili için katılımcıların kategorilerine göre öncelikli gördükleri kalkınma başlıklarının frekans dağılımlarında görülen bütün bu farklılıklar istatistiksel olarak da anlamlıdır ($\chi^2=124,692$; $p<0,05$).

Yozgat ilinde yer alan katılımcıların kategorilerine göre öncelikli olarak gördükleri ilk üç kalkınma ana başlığı ve bu ana başlıklara ait en öncelikli ilk iki alt başlık frekansları ise Tablo 9’daki gibidir.

Tablo 9. Yozgat İli İçin Öncelikli Görülen Alt Başlıkların Dağılımı

		Ana Başlık	Alt Başlık	Frekans	
Katılımcılar	Genel	Tarım ve Kırsal Kalkınma	Tarımsal ürünlerde dışa bağımlı olmadan, yeterli ve sağlıklı gıda üretiminin gerçekleştirilmesi	27	
			Teknoloji kullanımı, sulama altyapısı ve arazi toplulaştırma hizmetlerinin yaygınlaştırılması	20	
		Eğitim	Öğretmen ve eğitmen niteliklerinin artırılması	37	
			Müfredatın, öğrenci yeteneklerini geliştirecek ve ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde geliştirilmesi	18	
		İstihdam	Mesleki eğitim kalitesinin artırılması	32	
			Çalışanlar ve iş arayanların yetenekleri ile iş dünyasının ihtiyaç duyduğu yetenekler arasındaki uyumsuzlukların azaltılması	21	
			Ana Başlık	Alt Başlık	Frekans
	Genç	Eğitim	Müfredatın, öğrenci yeteneklerini geliştirecek ve ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde geliştirilmesi	16	
			Herkese eşit koşullarda iyi eğitim verilmesi	7	
		Tarım ve Kırsal Kalkınma	Tarımsal ürünlerde dışa bağımlı olmadan, yeterli ve sağlıklı gıda üretiminin gerçekleştirilmesi	12	
			Teknoloji kullanımı, sulama altyapısı ve arazi toplulaştırma hizmetlerinin yaygınlaştırılması	9	
		Demokrasi, Adalet, Güvenlik	Özgürlük-güvenlik dengesinin korunması	16	
Adalet sisteminin daha hızlı ve etkin çalışması			12		
		Ana Başlık	Alt Başlık	Frekans	
Kadın	Eğitim	Öğretmen ve eğitmen niteliklerinin artırılması	11		
		Okul öncesi eğitim imkânlarının artırılması	9		
	Tarım ve Kırsal Kalkınma	Tarımsal ürünlerde dışa bağımlı olmadan, yeterli ve sağlıklı gıda üretiminin gerçekleştirilmesi	17		
		Kırsal nüfusun muhafaza edilmesine yönelik aile işletmeciliğinin güçlendirilmesi	12		
	İstihdam	Mesleki eğitim kalitesinin artırılması	16		
		Kadın istihdamının artırılması	13		

Tablo 9'daki bulgulara göre, Yozgat ilindeki genel katılımcılara göre en öncelikli kalkınma ana başlığı olarak görülen tarım ve kırsal kalkınma başlığında izlenmesi gereken öncelikli iki politika olarak dışa bağımlılığı ortadan kaldıracak yerli ve sağlıklı gıda üretiminin gerçekleştirilmesi ve teknoloji kullanımı, sulama altyapısı ve arazi toplulaştırma hizmetlerinin yaygınlaştırılması alt başlıkları ön plana çıkmaktadır. Genel katılımcılarca ikinci derecede öncelikli görülen ana başlık olan eğitim başlığının öncelikli ilk iki alt başlığı ise öğretmen ve eğitmen niteliğinin artırılması ile müfredatın öğrenci yetenek ve ihtiyaçlarına göre geliştirilmesidir. Yozgat ilindeki genel katılımcılar son olarak ülkemizin kalkınmasında öncelikli gördükleri üçüncü ana başlık olan istihdam ana başlığı altında izlenmesi gereken iki önemli politika olarak ise mesleki eğitim kalitesinin artırılmasının ve çalışanlar ve iş arayanların yetenekleri ile iş dünyasının ihtiyaç duyduğu yetenekler arasındaki uyumsuzlukların azaltılmasının önemine dikkat çekmektedirler.

Yozgat ilindeki genç katılımcılar ise Türkiye'nin kalkınmasında birinci derecede öncelikli gördükleri eğitim ana başlığında izlenmesi gereken öncelikli iki politika olarak müfredatın öğrenci yetenek ve ihtiyaçlarına göre geliştirilmesi ile herkese eşit koşullarda iyi eğitim verilmesi başlıklarını belirlemişlerdir. Yine genç katılımcıların öncelikli gördükleri ikinci ana başlık olan tarım ve kırsal kalkınma başlığında öncelikli gördükleri politikalar ise genel katılımcılarla aynı olarak dışa bağımlılığı ortadan kaldıracak yerli ve sağlıklı gıda üretiminin gerçekleştirilmesi ve teknoloji kullanımı, sulama altyapısı ve arazi toplulaştırma hizmetlerinin yaygınlaştırılması politikalarıdır. Genç katılımcılar son olarak demokrasi, adalet ve güvenlik ana başlığı altında izlenmesi gereken öncelikli iki politika olarak ise özgürlük-

güvenlik dengesinin korunması ve adalet sisteminin daha hızlı ve etkin çalışması alt başlıklarını belirlemişlerdir.

Tablo 9’da yer alan bulgular doğrultusunda son olarak Yozgat ilindeki kadın katılımcıların görüşleri göz önünde bulundurulduğunda ise kadın katılımcıların daha önceki bulgulardan farklı olarak eğitim ana başlığı altında okul öncesi eğitim imkânlarının artırılması alt başlığı ile istihdam ana başlığı altında kadın istihdamının artırılması alt başlığını ön plana çıkardıkları görülmektedir. Bu iki bulgu da araştırmanın önemli bulguları arasında yer almaktadır. Çünkü Yozgat ilinde kadınların bakış açısıyla okul öncesi eğitimin ve kadın istihdamının yetersizliğinin vurgulanmasının önem arz ettiği düşünülmektedir.

Bu aşamada araştırmaya katılan katılımcıların tamamının buldukları ile göre öncelikli gördükleri kalkınma ana başlıklarının frekans dağılımları yine çapraz tablo oluşturularak ortaya konulmuş ve öncelikli görülen ana başlıklar altında izlenmesi gereken politikalardan en önemli görülen iki tanesi ise frekans tabloları oluşturularak incelenmiştir. Çapraz tablolarda yer alan frekans dağılımlarındaki farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı yine ki-kare testiyle test edilmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 10 ve Tablo 11’de olduğu gibidir.

Tablo 10. İllere Göre Kalkınma Önceliklerinin Frekans Dağılımı

		İller			χ^2	sd	p	
		Kayseri	Sivas	Yozgat				
Öncelikler	Demokrasi, Adalet, Güvenlik	Frekans	49	51	34	150,121	16	0,000
		Yüzde	19,6%	21,7%	13,3%			
	Eğitim	Frekans	68	74	64			
		Yüzde	27,2%	31,5%	25,0%			
	Gelir Dağılımı	Frekans	8	14	10			
		Yüzde	3,2%	6,0%	3,9%			
	İstihdam	Frekans	0	24	38			
		Yüzde	0,0%	10,2%	14,8%			
	Ekonomik İstikrar	Frekans	11	9	0			
		Yüzde	4,4%	3,8%	0,0%			
	Teknolojiye Dayalı Yenilikçi ve Rekabetçi Üretim	Frekans	23	29	18			
		Yüzde	9,2%	12,3%	7,0%			
	Tarım ve Kırsal Kalkınma	Frekans	56	34	61			
		Yüzde	22,4%	14,5%	23,8%			
	Enerji	Frekans	35	0	9			
		Yüzde	14,0%	0,0%	3,5%			
	Bölgesel Gelişme	Frekans	0	0	22			
		Yüzde	0,0%	0,0%	8,6%			
Toplam	Frekans	250	235	256				
	Yüzde	100,0%	100,0%	100,0%				

Tablo 10’deki bulgulara göre Kayseri ilindeki tüm katılımcılar Türkiye’nin kalkınmasında en öncelikli başlık olarak %27,2’lik bir oranla eğitim ana başlığını görmektedirler. Bunu sırasıyla %22,4 ile tarım ve kırsal kalkınma, %19,6 ile demokrasi, adalet ve güvenlik, %14 ile enerji ve %9,2 ile teknolojiye dayalı yenilikçi ve rekabetçi üretim ana başlıkları izlemektedir. Sivas ilindeki katılımcıların tamamı ise ülkemizin kalkınmasında en öncelikli ana başlık olarak yine %31,5’lik bir oranla eğitim ana başlığını ön plana çıkarmaktadırlar. Bunu öncelik sırasına göre sırasıyla %21,7 oranıyla demokrasi, adalet ve güvenlik, %14,5 oranıyla tarım ve kırsal kalkınma, %12,3 oranıyla teknolojiye dayalı yenilikçi ve rekabetçi üretim ile %10,2 oranıyla istihdam ana başlıkları takip etmektedir. Son olarak Yozgat ilindeki tüm katılımcılara göre ise yine eğitim ana başlığı Türkiye’nin kalkınmasında %25 ile en öncelikli görülen başlık olarak ön plana çıkmaktadır. Eğitim ana

başlığını öncelik sırasına göre %23,8’lik bir oranla tarım ve kırsal kalkınma, %14,8’lik bir oranla istihdam, %13,3’lük bir oranla demokrasi, adalet ve güvenlik ve %8,6’lık bir oranla bölgesel gelişme ana başlıkları izlemektedir. Ayrıca illere göre görülen tüm bu frekans dağılımları istatistiksel olarak da anlamlıdır ($\chi^2=150,121$; $p<0,05$). Bu bulgulara göre üç il için ilk 5 öncelikli kalkınma ana başlığı Tablo 10’deki gibi sıralanmaktadır.

Tablo 11. İllere Göre İlk 5 Kalkınma Öncelikleri

		İller		
		Kayseri	Sivas	Yozgat
Öncelik Sırası	1.Öncelik	Eğitim	Eğitim	Eğitim
	2.Öncelik	Tarım ve Kırsal Kalkınma	Demokrasi, Adalet ve Güvenlik	Tarım ve Kırsal Kalkınma
	3.Öncelik	Demokrasi, Adalet ve Güvenlik	Tarım ve Kırsal Kalkınma	İstihdam
	4.Öncelik	Enerji	Teknolojiye Dayalı Yenilikçi ve Rekabetçi Üretim	Demokrasi, Adalet ve Güvenlik
	5.Öncelik	Teknolojiye Dayalı Yenilikçi ve Rekabetçi Üretim	İstihdam	Bölgesel Gelişme

Tablo 11’deki bulgulara göre Kayseri ilindeki katılımcıların öncelikli gördükleri kalkınma başlıkları olarak ilk üç sırada eğitim, tarım ve kırsal kalkınma ile demokrasi, adalet ve güvenlik başlıkları ön plana çıkmaktadır. Bunları sırasıyla enerji ve teknolojiye dayalı yenilikçi ve rekabetçi üretim başlıkları izlemektedir. Sivas ilindeki katılımcılara göre öncelikli kalkınma başlıkları olarak ilk sırada yine eğitim başlığı bulunmaktayken, bunu ikinci sırada demokrasi, adalet ve güvenlik, üçüncü sırada tarım ve kırsal kalkınma, dördüncü sırada teknolojiye dayalı yenilikçi ve rekabetçi üretim ile beşinci sırada istihdam başlıkları izlemektedir. Son olarak Yozgat ilindeki katılımcılara göre ise öncelikli kalkınma başlıkları olarak ilk üç sırada eğitim, tarım ve kırsal kalkınma ile istihdam başlıkları başı çekmektedir. Bunları sırasıyla demokrasi, adalet ve güvenlik başlığı ile bölgesel gelişme başlıkları takip etmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma kapsamında 2019-2023 yılları arasındaki beş yıllık süreyi kapsayacak ve Türkiye’yi 2023 hedeflerine ulaştırma gibi önemli bir vizyonu üstlenecek olan on birinci kalkınma planında yer verilmesi düşünülen ana politikalarından hangilerinin Türkiye için daha büyük bir önem ve öncelik taşıdığı ve bu ana politikaları uygulamaya koymaya yönelik izlenmesi gereken kalkınma politikalarının neler olduğu toplumsal bakış açısıyla incelenmiştir. Diğer taraftan bölgeler arası kalkınma farklılıkları da göz önünde bulundurularak öncelikli kalkınma politikalarının belirlenmesinde bölgesel bakış açılarının da önemli olduğu düşünülerek, ORAN Kalkınma ajansı bünyesinde yer alan Kayseri, Sivas ve Yozgat illerindeki toplumsal bakış açısı ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu şekilde Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu öncelikli kalkınma politikalarıyla birlikte TR72 bölgesinde ihtiyaç duyulan öncelikli bölgesel kalkınma politikaları da ortaya konulmuştur.

Her üç ilden araştırmaya katılan tüm katılımcıların görüşleri dikkate alındığında üç ilde de en öncelikli görülen kalkınma ana başlığı olarak eğitim başlığının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu bulgu araştırmanın önemli bulgularından biri olarak nitelendirilebilir. Çünkü her üç ilde de tüm katılımcılar Türkiye’nin kalkınmasında ekonomik kalkınma başlıklarından ziyade eğitim ana başlığını öncelikli görerek ülkenin ekonomik kalkınmadan ziyade nitelikli ve eğitilmiş insan kaynağına ihtiyaç duyduğunu vurgulamaktadırlar.

Bir diğer önemli bulgu ise demokrasi, adalet ve güvenlik ana başlığının her üç ilde de ilk beş kalkınma önceliğinde yer almasıdır. Buna göre katılımcılar ülkemizin demokrasi, adalet ve güvenlik yönünden de mesafe kat etmesi gerektiğini, ülkemizin bu alanda da kalkınmaya ihtiyacı olduğunu düşünmektedirler. Diğer taraftan ekonomik kalkınma ana başlığı olarak nitelendirilebilecek başlıklarda ise her üç ilde de tarım ve kırsal kalkınma başlığı ön plana çıkmaktadır. Tarım ve kırsal kalkınma başlığını Kayseri ve Yozgat illeri ikinci derecede öncelikli görürken Sivas ilindeki katılımcılar ise üçüncü derecede öncelikli kalkınma ana başlığı olarak görmektedirler. Bu bulguya göre üç ildeki katılımcıların görüşleri doğrultusunda Türkiye'nin ekonomik kalkınmasında öncelikli izlenmesi gereken politikaların tarımsal ve kırsal kalkınmaya yönelik politikalar olduğu söylenebilir.

Bu bulgulara ilave olarak Kayseri ve Sivas illerindeki katılımcılara göre öncelikli görülen beş kalkınma başlığından biri de teknolojiye dayalı yenilikçi ve rekabetçi üretimdir. Nitekim bu ana başlık Kayseri'deki tüm katılımcılara göre ülke kalkınmasında beşinci derecede öncelikli olarak görülürken Sivas'taki katılımcılara göre ise dördüncü derecede öncelikli olarak görülmektedir. Teknolojiye dayalı üretimin ön plana çıktığı günümüz dünyasında bu ana başlığın önemi inkâr edilememektedir. İki ildeki katılımcıların bu ana başlığın ülke kalkınmasındaki önemine yaptıkları vurgu da bu bakımdan önemli bir bulgu olarak ortaya konabilir.

Diğer bir bulguya göre ise ilk beş derecede öncelikli görülen kalkınma başlıklarından bir diğeri enerji ana başlığıdır. Kayseri'deki katılımcılar enerji politikalarının ve yatırımlarının ülke kalkınmasında dördüncü derecede önemli olduğunu düşünmektedirler. Buna ilave olarak Türkiye'nin kalkınmasında Sivas'taki katılımcılar beşinci derecede, Yozgat'taki katılımcılar ise üçüncü derecede öncelikli olarak istihdam ana başlığını ön plana çıkarmaktadırlar. Bu iki ilde ülkenin kalkınması için istihdam politikalarının önemine yapılan vurgu da dikkate değer bir bulgu olarak nitelendirilebilir. Son olarak Yozgat ilindeki katılımcılar beşinci derecede öncelikli kalkınma ana başlığı olarak bölgesel gelişme başlığını öne sürmüşlerdir. Bu durum ise Yozgat'taki katılımcıların illerinin kalkınma düzeyini yetersiz bularak ülke genelinde bölgesel kalkınma politikalarına önem verilmesi gerektiğini düşündüklerinin bir kanıtı olarak görülebilir.

İllerdeki genel, genç ve kadın katılımcıların görüşlerine yönelik bulgular dikkate alındığında ise, üç ilde de hemen hemen tüm katılımcı kategorilerine göre öncelikli görülen ilk üç kalkınma başlığı olarak eğitim, tarım ve kırsal kalkınma ve demokrasi, adalet ve güvenlik başlıkları ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte Kayseri ilindeki genç katılımcılar enerji başlığının, Sivas ilindeki genç katılımcılar ekonomik istikrar başlığının, Yozgat ilindeki genel ve kadın katılımcılar ise istihdam başlığının önemine de ayrıca vurgu yapmaktadırlar.

İlk üç öncelikli görülen kalkınma başlığı olarak öne çıkan eğitim, tarım ve kırsal kalkınma ve demokrasi, adalet ve güvenlik başlıklarının altında izlenmesi gereken kalkınma politikalarının dağılımı incelendiğinde ise, eğitim alanında izlenmesi gereken en öncelikli ve önemli eğitim politikaları olarak öğretmen ve eğitmen niteliklerinin artırılması ile birlikte müfredatın öğrenci yeteneklerini geliştirecek ve ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde geliştirilmesi ön plana çıkmaktadır. Tarım ve kırsal kalkınmayla alakalı izlenmesi gereken en öncelikli kalkınma politikaları olarak ise dışa bağımlılığı ortadan kaldıracak yerli ve sağlıklı gıda üretiminin gerçekleştirilmesi ile kırsal nüfusun muhafaza edilmesine yönelik aile işletmeciliğinin güçlendirilmesi politikalarının önemine vurgu yapılmaktadır. Son olarak demokrasi, adalet ve güvenlik başlığının altında izlenmesi gereken öncelikli kalkınma politikalarının adalet sisteminin daha hızlı ve etkin çalışması, özgürlük-güvenlik dengesinin sağlanması ile dış tehditler ve terörle etkin mücadele edilmesi şeklinde olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmanın kapsamıyla birlikte tüm bu bulgular doğrultusunda kalkınma politikalarını belirleme yetkisinde bulunan kişilere-kurumlara ve araştırmacılara aşağıdaki hususlar öneri olarak sunulmaktadır:

- Öncelikle araştırmanın bir sınırlılığı, çalışma grubunun sadece Kayseri, Sivas ve Yozgat illerindeki katılımcılardan oluşmasıdır. Araştırmacılar Türkiye'nin farklı illerindeki ve bölgelerindeki katılımcılara da ulaşarak araştırma sonuçlarının tüm ülkeye genellemesini sağlayabilirler.
- Araştırmanın diğer bir sınırlılığı ise çalışma grubunda sadece üniversiteler, il müdürlükleri, valilik, kaymakamlık, sanayi odaları, sivil toplum kuruluşları gibi on birinci kalkınma planı il yerel paydaşı olarak görülen kuruluşların temsilcilerinin bulunmasıdır. Yine araştırmacılar meslek grupları, gelir grupları, yaş grupları v.b. gibi toplumun daha fazla kesimine ulaşarak konuyla ilgili daha kapsamlı görüşleri ortaya koyabilirler.
- Son olarak, araştırmanın bulgularının Türkiye'nin ve TR72 bölgesinin ihtiyaç duydukları öncelikli kalkınma politikalarının belirlenmesine yol gösterici nitelikte bilgiler sunduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda on birinci kalkınma planında yer verilecek olan söz konusu kalkınma politikalarının önem olarak önceliğinin belirlenmesinde yetkili kişi ya da kurumlarca araştırmanın bulgularının dikkate alınmasının önem arz ettiği düşünülmektedir.

Kaynakça

- DPT, (1963). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967). Ankara. [Çevrimiçi: <http://www.sbb.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/9/plan1.pdf>] (Erişim Tarihi: 01.08.2018)
- DPT, (1968). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972). Ankara. [Çevrimiçi: <http://www.sbb.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/8/plan2.pdf>] (Erişim Tarihi: 01.08.2018)
- DPT, (1973). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977). Ankara. [Çevrimiçi: <http://www.sbb.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/7/plan3.pdf>] (Erişim Tarihi: 01.08.2018)
- DPT, (1979). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983). Ankara. [Çevrimiçi: <http://www.sbb.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/6/plan4.pdf>] (Erişim Tarihi: 01.08.2018)
- DPT, (1985). Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989). Ankara. [Çevrimiçi: <http://www.sbb.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/5/plan5.pdf>] (Erişim Tarihi: 01.08.2018)
- DPT, (1990). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994). Ankara. [Çevrimiçi: <http://www.sbb.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/4/plan6.pdf>] (Erişim Tarihi: 01.08.2018)
- DPT, (1996). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000). Ankara. [Çevrimiçi: <http://www.sbb.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/3/plan7.pdf>] (Erişim Tarihi: 01.08.2018)
- DPT, (2001). Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005). Ankara.[Çevrimiçi: <http://www.sbb.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/2/plan8.pdf>] (Erişim Tarihi: 02.08.2018)
- DPT, (2007). Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013). Ankara. [Çevrimiçi: <http://www.sbb.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/1/plan9.pdf>] (Erişim Tarihi: 02.08.2018)

- DPT, (2013). Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018). Ankara. [Çevrimiçi: http://www.sbb.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/12/Onuncu_Kalk%C4%B1nma_Plan%C4%B1.pdf] (Erişim Tarihi: 02.08.2018)
- Karagöz, Y. (2016). *SPSS ve AMOS 23 Uygulamalı İstatistiksel Analizler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kartal, M. (2006). *Bilimsel Araştırmalarda Hipotez Testleri*. 3. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Keskin, H. & Sungur, O. (2010). Türkiye’de Kalkınma Planlarında Bölgesel Politikaların Değişimi. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 271-293.
- Oskay, C. & Kubar, Y. (2007). Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Türkiye’de Bölgesel Kalkınmanın Finansmanında Kalkınma Ajansları. *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi*, Özel Sayı, 204-214.
- Tekin, A. (2015). Küreselleşen Dünyada Bölgesel Kalkınma Dinamikleri, Kamu Politikaları Ve Bölgesel Kalkınma Ajansları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 37-48.
- Tutar F. & Demiral, M. (2007). Yerel Ekonomilerin Yerel Aktörleri: Bölgesel Kalkınma Ajansları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(1), 65-83.

Ek 1:**TÜRKİYE İÇİN KALKINMA ÖNCELİKLERİ VE STRATEJİLERİ ANKETİ**

Soru 1: Önümüzdeki plan döneminde Türkiye'nin kalkınma Öncelikleri nelerdir? (1-17 numaralı alternatifler arasından beş tanesini seçerek sıralayınız.)

Soru 2: Seçtiğiniz beş öncelik alanında hangi politikalar izlenmelidir? (Harfle gösterilmiş olan politikalardan 2'ser tanesini seçiniz.)

1. Demokrasi, Adalet, Güvenlik

- Karar alma mekanizmalarında katılımcılık imkânlarının artırılması
- Adalet sisteminin daha hızlı ve etkin çalışması
- Dış tehditler ve terörle etkin mücadele edilmesi
- Özgürlük-güvenlik dengesinin korunması
- Özel hayatın ve kişisel verilerin mahremiyetinin korunması

2. Kamu Hizmet Sunumu ve Yönetişim

- Kamu kurumlarında hizmet kalitesinin geliştirilmesi
- Temel hizmetlerin vatandaşa daha yakın yerden sunulması
- Kamu hizmetlerinde öngörülebilirliğinin artırılması
- Kamu kurumlarının özel kesim ve sivil toplumla işbirliğinin artırılması

3. Eğitim

- Herkese eşit koşullarda iyi eğitim verilmesi
- Ailelerin, eğitimdeki rolleri konusunda bilinçlendirilmesi
- Okul öncesi eğitim imkânlarının artırılması
- Öğretmen ve eğitimci niteliklerinin artırılması
- Müfredatın, öğrenci yeteneklerini geliştirecek ve ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde geliştirilmesi
- Eğitimin teknolojik ve mekânsal altyapısının geliştirilmesi
- Üniversitelerin ulusal ve yerel Önceliklere göre uzmanlaşması

4. Sağlık

- Sağlık hizmetlerinin kademelendirilerek, hizmetlere erişimin kolaylaştırılması
- Sağlık hizmetlerinde kalitenin artırılması
- Vatandaşa yansıyan ilaç ve bakım maliyetlerinin azaltılması
- Sağlık sigortalarının geliştirilmesi
- Özel sağlık hizmetlerinde kalite ve maliyete yönelik denetimlerin artırılması

5. Gelir Dağılımı

- Çalışabilecek herkese iş imkânı sunulması
- Sosyal yardımların, yardım alanın çalışma isteğini azaltmayacak şekilde düzenlenmesi
- Herkese gelecekte adil iş ve gelir imkânı sağlamak için eğitim çağında eşit koşullarda iyi eğitim verilmesi
- Yüksek kazanç sahipleri ile düşük kazanç sahipleri arasında daha adil bir vergileme sistemi oluşturulması
- Çalışanlara asgari düzeyde geçimlerini sağlayacak bir gelir sunulması
- Çocuk, kadın, genç, yaşlı ve engelliler gibi toplum kesimlerine yönelik özel politikalar geliştirilmesi

6. İstihdam

- Mesleki eğitim kalitesinin artırılması
- Çalışanlar ve iş arayanların yetenekleri ile iş dünyasının ihtiyaç duyduğu yetenekler arasındaki uyumsuzlukların azaltılması
- Kadın istihdamının artırılması
- Gençlerin istihdam imkânlarının artırılması

- e. Sigortalı çalışmanın yaygınlaştırılması
- f. Ülkemizde geçici koruma altındaki diğer ülke vatandaşlarından çalışmakta olanların kayıt altına alınması

7. Ekonomik İstikrar

- a. Tasarrufların artırılması
- b. Bankacılık ve finans sisteminin güçlendirilmesi
- c. İhracatın artırılması
- d. Hayat pahalılığının azaltılması
- e. Bütçe açıklarının azaltılması
- f. TL'nin değerinin korunması

8. Teknolojiye Dayalı Yenilikçi ve Rekabetçi Üretim

- a. İş kurma ve yatırım yapmak için koşulların iyileştirilmesi
- b. Üretken yatırımların teşvik edilmesi
- c. Girişimciliğin yaygınlaştırılması
- d. Finansmana erişimin kolaylaştırılması
- e. Yeni teknolojiye dayalı üretimin artırılması
- f. Rekabetçiliğin kaliteye dayalı geliştirilmesi
- g. Tasarım ve markalaşmanın geliştirilmesi

9. Bilgi ve İletişim Teknolojileri

- a. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin eğitim, sağlık, kentsel yaşam gibi alanlarda kullanımının yaygınlaştırılması
- b. İnternete erişim maliyetlerinin düşürülmesi
- c. Kamu kurumlarında kayıtlı verinin kullanıma açılarak ticarileşmesinin teşvik edilmesi
- d. Yerli yazılım programlarının geliştirilerek yaygınlaştırılması
- e. İnternet kaynaklı risklere karşı güvenlik önlemlerinin artırılması

10. Tarım ve Kırsal Kalkınma

- a. Tarımsal ürünlerde dışa bağımlı olmadan, yeterli ve sağlıklı gıda üretiminin gerçekleştirilmesi
- b. Tarım ve gıda ürünlerinin kalitesinin artırılarak pazara erişimin kolaylaştırılması
- c. Üreticinin bilgiye erişim ve örgütlenme imkânlarının geliştirilmesi
- d. Teknoloji kullanımı, sulama altyapısı ve arazi toplulaştırma hizmetlerinin yaygınlaştırılması
- e. Kırsal nüfusun muhafaza edilmesine yönelik aile işletmeciliğinin güçlendirilmesi
- f. Kırsal alanda alternatif gelir imkânlarının oluşturulması

11. Ulaştırma

- a. Ulaştırma ve lojistik altyapısının üretimi destekleyecek şekilde geliştirilmesi
- b. Haberleşme altyapısının güçlendirilmesi
- c. Kara, hava, deniz ve demiryollarının birbirleriyle bağlantısının güçlendirilmesi
- d. Trafik güvenliğinin artırılması
- e. Uluslararası ve şehirlerarası ulaştırma altyapısının süre ve maliyet azaltıcı biçimde geliştirilmesi

12. Enerji

- a. Enerji üretiminde yerli kaynakların daha fazla kullanılması
- b. Enerji üretiminde yenilenebilir kaynakların artırılması
- c. Enerji verimliliğinin ve tasarrufunun artırılması
- d. Daha çevreci teknolojilerle enerji üretilmesi
- e. Enerji altyapısının vatandaşa ve firmalara kesintisiz hizmet sağlayacak şekilde iyileştirilmesi
- f. Enerji yatırımlarının dışa bağımlılığı azaltacak şekilde hızlandırılması

13. Çevre

- a. Yenilenebilir ve çevre dostu enerji üretiminin artırılması
- b. Çevre dostu kentsel dönüşümün sağlanması

- c. Atık yönetiminin etkinleştirilmesi
- d. Toprak ve su gibi doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımının sağlanması
- e. Ulaştırma sistemlerinin olumsuz çevresel etkilerinin azaltılması

14. Turizm

- a. Güneş turizminde potansiyelin daha iyi kullanılması
- b. Alternatif turizm çeşitlerinin geliştirilmesi
- c. Nitelikli turizm çeşitleri ve hizmetlerle turizm gelirlerinin artırılması
- d. Kişiyeye özel turizm altyapısının geliştirilmesi
- e. Tanıtım ve pazarlama düzeyinin artırılması
- f. Turizm faaliyetlerinin yerel ve bölgesel destinasyonların özellik ve ihtiyaçlarına göre geliştirilmesi ve tanıtılması

15. Bölgesel Gelişme

- a. Gelişmişlik farklarını azaltmak için az gelişmiş yörelere yönelik yatırım ve programların hızlandırılması
- b. Yerel ekonomilerin rekabet gücünün artırılması
- c. Temel hizmetlere ülke genelinde erişilebilirliğin artırılması
- d. Göçle gelen nüfusun ve dezavantajlı grupların sosyal yaşamla entegrasyonunun sağlanması
- e. Yatırım önceliklerinin yerel ihtiyaçlara göre belirlenmesi

16. Kentsel Yaşam

- a. Tüm gelir gruplarına göre sağlıklı konut olanaklarının geliştirilmesi
- b. Kentte yaşayan tüm kesimlerin güvenli bir şekilde toplumsal yaşama entegrasyonunun sağlanması
- c. Kentsel ulaşımın ucuz, güvenli ve hızlı bir biçimde sağlanması
- d. Geniş ve ulaşılabilir park ve dinlenme alanlarının sağlanması
- e. Kültürel ve sanatsal olanakların artırılması
- f. Sağlıklı ve çevre dostu kentsel yaşam standartlarının sağlanması

17. Uluslararası İşbirliklerinin Geliştirilmesi

- a. Uluslararası ticari ve politik ilişkilerin güçlendirilmesi
- b. Sınır komşularımızla sosyal ve ekonomik faaliyetlerimizin artırılması
- c. Mazlum ve mağdur ülkelere ülkemizce sağlanan yardımların artırılması
- d. AB'ye üyelik perspektifinin sürdürülmesi